
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تهران

دانشکده اقتصاد

موضوع:

چگونگی ایجاد دگرگونی فرهنگی در جامعه در چارچوب ارتباطات و طبق تعالیم دین

استاد راهنما: دکتر محمود متوسلی

استاد مشاور: دکتر قهرمان عبدلی

دانشجو:

زمانه محمدیان منصور

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته اقتصاد توسعه

شهریور ۱۳۸۷

تقدیم به:

الذی خلقنی فهو یهدین   والذی هو یطعمنی و یسقین
و اذا مرضت فهو یشفین   والذی یمیتنی ثم یحیین
والذی اطمع ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین ...

و پدر و مادر فداکار و همیشه پشتیبانم
و صاحب و صاحب عزیزم

چکیده

در راستای تحقق توسعه، ابتدا باید این مفهوم دقیقاً تعریف شده و هدف از آن شناخته شود. برای هموار شدن مسیر توسعه یک دگرگونی فرهنگی در جامعه ضروری می باشد. ما در راستای درک روند دگرگونی فرهنگی، ابتدا به تجربیات تاثیر فناوری ارتباطات بر حوزه فرهنگی پرداختیم. اگر ارتباطات در ابتدا موجی همگرا کننده در جهت رفع معاضدت مصالح اجتماعی و منافع مادی افراد به وجود بیاورد، مسئولین جامعه اقدام به اشاعه هر هدفی کنند، با اقبال عمومی مواجه می شود، در غیر اینصورت، پروژه ارتباطی کم بازده خواهد بود.

در تکاپوی ایجاد آنچنان موجی، شناخت کلمه توحید و پرورش جنبه اخلاقیِ نفس، دو گامی هستند که بین مصالح اجتماعی و منافع مادی افراد اتحاد و هماهنگی برقرار می سازند.

دگرگونی جامعه در پی وحدت و هماهنگی جهان اشخاص، جهان اندیشه ها و جهان اشیاء با یکدیگر و با هدف مجموعه تحقق می پذیرد. در گسترده ترین حالت معنویات، خصلتها زیر سیطره روح قرار می گیرند و تمامی نیروهای جامعه حرکت فرارونده دارند. با کمرنگ شدن معنویات، خصلتها تحت سیطره خرد می روند، همه نیروها در حرکت نبوده و بخش متحرک آنان نیز جملگی در مسیری فرارونده نمی باشند. با از بین رفتن معنویات، خصلتها تحت سیطره غرائز از هم گسیخته می شوند و فردگرایی حاکم می گردد، این همان وضعیتی است که تاریخ آنرا دوران انحطاط می نامد.

مرحله جنینی اقتصاد اسلامی که از زمان فارابی (متوفی ۹۵۰ میلادی)، طوسی (متوفی ۱۲۷۴ میلادی) و ابن خلدون (متوفی ۱۴۰۶ میلادی) به وجود آمد، در قرون وسطی از رشد تکاملی باز ماند و نتوانست به یک دانش اقتصاد تمام عیار مبدل شود. [نقوی ۱۳۶۶: ۱۳۲] مسلماً تکامل، باروری و انطباق آن با فضای اجتماعی - اقتصادی دوره معاصر، زمان و تلاش زیادی لازم دارد. [نقوی ۱۳۶۶: ۱۷]

واژگان کلیدی: دگرگونی فرهنگی، ارتباطات، دین، همگرایی

تقدیر و تشکر:

شکر خداوند نوری که اذن فرمود این پژوهش با ذکر نامش رفعت یابد. شکر خداوند نازل کننده سکینه و نعم المولایی که در تمام مراحل کار دلارامم کرد و یاریم نمود. و شکر خداوند عزیز و حکیم و رحیمی که برای عبدش کافیست.

وظیفه خود می دانم مراتب تقدیر و تشکر را خدمت استاد راهنما جناب آقای دکتر محمود متوسلی و استاد مشاور جناب آقای دکتر قهرمان عبدلی که در مراحل تهیه این تحقیق پذیرای اینجانب بودند و این شاگرد خود را مورد عنایات علمی خویش قرار دادند، عرض نمایم. همچنین از جناب آقای دکتر مهدوی که داوری رساله را عهده دار شدند، سپاسگذاری می نمایم.

فهرست مطالب:

فصل اول : کلیات تحقیق

- ۱-۱. بیان مسئله، اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق ۲
- ۲-۱. روش تحقیق ۴
- ۳-۱. پیشینه تحقیق ۴
- ۴-۱. چارچوب فصول ۵

فصل دوم : مروری بر مفاهیم اساسی

- ۱-۲. توسعه اقتصادی ۷
- ۱-۱-۲. دو نگرش در مورد توسعه ۸
- ۲-۲. ارتباطات ۹
- ۳-۲. فرهنگ ۱۲
- ۱-۳-۲. فعالیتهای فرهنگی ۱۳
- ۴-۲. همگرایی ۱۴
- ۱-۴-۲. زمینه های همگرایی ۱۴
- ۲-۴-۲. تجارب همگرایی ۱۵
- ۳-۴-۲. همگرایی فرهنگی ۱۶
- ۵-۲. تعاریف مورد نظر از مفاهیم ۱۷

فصل سوم : دیدگاههای نظری

- ۱-۳. مقدمه ۲۱
- ۲-۳. تاریخ توسعه ۲۱
- ۱-۲-۳. ابن خلدون ۲۱
- ۲-۲-۳. نقد تحولات تاریخ توسعه از دیدگاه راجانی کانت ۲۲
- ۱-۲-۲-۳. حق تعیین سرنوشت ۲۴
- ۳-۲-۳. بررسی تحولات تاریخ توسعه از دیدگاه حمید مولانا ۲۵
- ۱-۳-۲-۳. نوگرایی، ناسیونالیسم و توسعه سیاسی ۲۵
- ۲-۳-۲-۳. توسعه اقتصادی و گسترش تکنولوژی ۲۸

۲۹.....	۳-۳-۲. انقلاب، رهایی و دگرگونی انسانی
۳۳.....	۳-۳. توسعه و ارتباطات
۳۳.....	۳-۳-۱. الگوهای لیبرالی-سرمایه داری
۳۴.....	۳-۳-۲. الگوهای مارکسیستی-سوسیالیستی
۳۵.....	۳-۳-۳. الگوهای وحدت گرا-رهایی بخش
۳۹.....	۴-۳. مطالعات انتقادی ارتباطات
۴۰.....	۳-۴-۱. مفاهیم هژمونی و سلطه در عرصه نظریه اجتماعی
۴۲.....	۳-۴-۲. اقتصاد سیاسی انتقادی فرهنگ
۴۳.....	۳-۴-۳. نه مصرف و نه استقلال، بلکه مبادله نمادین
۴۵.....	۳-۵. یک الگوی توسعه مبتنی بر ارتباطات
۴۷.....	۳-۶. کارکردها و تاثیرات رسانه ها
۴۷.....	۳-۶-۱. اثرات اجتماعی رسانه های جمعی
۴۸.....	۳-۶-۲. تاریخچه تحقیق در تاثیرات رسانه ها
۵۱.....	۳-۷. نقش هنجار اجتماعی
۵۳.....	۳-۸. جمع بندی

فصل چهارم : ارائه الگو

۵۶.....	۴-۱. مقدمه
۵۶.....	۴-۲. حوزه های تاثیر گذاری علم و فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توسعه
۵۷.....	۴-۲-۱. اقتصاد فناوری اطلاعات و ارتباطات
۵۸.....	۴-۲-۱-۱. چگونگی اثرگذاری فناوری اطلاعات و ارتباطات بر طرف عرضه اقتصاد
۵۹.....	۴-۲-۱-۱-۱. بهره وری و فناوری اطلاعات و ارتباطات
۶۲.....	۴-۲-۱-۱-۲. ارزیابی اثر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر رشد اقتصادی و بهره وری
۶۸.....	۴-۲-۱-۱-۲-۱. تبیین ساختار صنعت
۷۵.....	۴-۲-۱-۲. چگونگی اثرگذاری فناوری اطلاعات و ارتباطات بر طرف تقاضای اقتصاد
۷۶.....	۴-۲-۱-۲-۱. کشش قیمتی تقاضا
۷۸.....	۴-۲-۱-۳. اقتصاد مشارکتی جدید
۷۹.....	۴-۲-۲. فناوری اطلاعات و ارتباطات در خدمت کاربردهای آموزشی و علمی
۷۹.....	۴-۲-۲-۱. کاربردهای آموزشی
۷۹.....	۴-۲-۲-۱-۱. رسانه های ارتباط جمعی

- ۷۹..... روزنامه نگاری و رسانه های چاپی ۱-۱-۱-۲-۲-۴
- ۸۰..... نوارهای شنیداری و دیداری ۲-۱-۱-۲-۲-۴
- ۸۱..... رادیو ۳-۱-۱-۲-۲-۴
- ۸۴..... اهمیت آموزش پژوهش ارزیابی ۱-۳-۱-۱-۲-۲-۴
- ۸۶..... تلویزیون ۴-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۰..... فیلم ۵-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۱..... جمعی از رسانه ها در مطالعات یونسکو ۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۱..... تعلیم معلمین ۱-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۱..... الجزیره: در تلاش حل مشکلات دوران پس از استقلال ۱-۱-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۳..... آموزش دوران بعد از مدرسه ۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۳..... استرالیا: آموزش برای ساکنین نقاط پراکنده ۱-۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۶..... زلاند نو: امکانات جدید برای خانواده های دورافتاده ۲-۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۹۸..... ژاپن: مدرسه متوسطه برای جوانان کارگر ۳-۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۰..... ایتالیا: جبران کمبود مدارس متوسطه ۴-۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۲..... شیکاگو: تلویزیون در خانه ۵-۲-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۴..... مبارزه با بیسوادی ۳-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۴..... ایتالیا: اولین حمله به مسأله بیسوادی از راه تلویزیون ۱-۳-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۵..... ساحل عاج: آموزش مقدماتی برای کارگران صنعتی ۲-۳-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۷..... آموزش بزرگسالان و توسعه و عمران اجتماع محلی ۴-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۰۷..... هندوستان: آمادگی برای نوآوری ۱-۴-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۱۲..... توگو: استفاده از باشگاههای روستایی در موقعیتی متفاوت ۲-۴-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۱۳..... نیجریه: باشگاههای رادیویی ۳-۴-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۱۴..... نتیجه ۵-۶-۱-۱-۲-۲-۴
- ۱۱۵..... رسانه های سنتی و قومی ۲-۱-۲-۲-۲-۴
- ۱۱۶..... کاربردهای علمی ۲-۲-۲-۲-۴
- ۱۱۶..... کامپیوترها ۱-۲-۲-۲-۲-۴
- ۱۱۷..... ماهواره ها ۲-۲-۲-۲-۲-۴
- ۱۲۴..... کاربردهای منحصر به فرد ماهواره ها ۱-۲-۲-۲-۲-۴
- ۱۲۶..... جمع بندی ۳-۲-۴

فصل پنجم: شروط لازم و کافی دگرگونی

۱۲۸.....	۱-۵. مقدمه.....
۱۲۸.....	۲-۵. مرور اجمالی مطالعات دگرگونی.....
۱۳۱.....	۳-۵. چگونگی ایجاد دگرگونی فرهنگی.....
۱۳۱.....	۱-۳-۵. مساله.....
۱۳۵.....	۲-۳-۵. غفلت پروژه های ارتباطی.....
۱۳۶.....	۳-۳-۵. تعادل نش و بهینه اجتماعی.....
۱۳۶.....	۱-۳-۳-۵. حل مسئله عمل جمعی.....
۱۳۷.....	۱-۱-۳-۳-۵. تحلیل.....
۱۳۷.....	۲-۱-۳-۳-۵. همگرایی.....
۱۳۸.....	۲-۳-۳-۵. مطالعات همگرایی.....
۱۴۲.....	۱-۲-۳-۳-۵. رسانه های سنتی و قومی.....
۱۴۳.....	۲-۲-۳-۳-۵. تکنولوژیهای فضایی.....
۱۴۴.....	۳-۲-۳-۳-۵. رسانه های ارتباط جمعی.....
۱۴۴.....	۱-۳-۲-۳-۳-۵. رادیو.....
۱۴۵.....	۲-۳-۲-۳-۳-۵. تلویزیون.....
۱۴۶.....	۳-۳-۲-۳-۳-۵. فیلم.....
۱۴۷.....	۴-۲-۳-۳-۵. همگرایی بخشی.....
۱۴۷.....	۱-۴-۲-۳-۳-۵. بررسی مطالعات همگرایی بخشی.....
۱۴۷.....	۲-۴-۲-۳-۳-۵. تغییرات ساختاری.....
۱۵۱.....	۳-۴-۲-۳-۳-۵. نتیجه گیری و پیشنهادها.....
۱۵۴.....	۵-۲-۳-۳-۵. همگرایی و شبکه روابط اجتماعی.....
۱۵۷.....	۴-۳-۵. جمع بندی.....

فصل ششم: اجتماع و روابط اجتماعی زمینه ساز دگرگونی فرد و جامعه

۱۶۰.....	۱-۶. مقدمه.....
۱۶۰.....	۲-۶. تفکر مکاتب اقتصادی در مورد اصالت فرد یا جامعه و پیامدهای آن.....
۱۶۰.....	۱-۲-۶. اقتصاد سرمایه داری.....
۱۶۳.....	۲-۲-۶. اقتصاد سوسیالیستی.....

۱۶۳.....	۳-۲-۶. دولت رفاه عمومی.....
۱۶۴.....	۳-۶. بررسی نگرش دینی .....
۱۶۴.....	۱-۳-۶. غریزه اصیل حب ذات .....
۱۶۴.....	۲-۳-۶. هماهنگی بین استعدادهای آدمی در پرتو تعالیم دین.....
۱۶۵.....	۳-۳-۶. کلمه توحید.....
۱۶۶.....	۴-۳-۶. اخلاق .....
۱۶۶.....	۵-۳-۶. هماهنگی توحید و اخلاق و قوانین در دین اسلام.....
۱۶۷.....	۶-۳-۶. ضمانت اجرای قوانین.....
۱۶۸.....	۷-۳-۶. دین و اجتماع از دیدگاه اسلام.....
۱۶۹.....	۸-۳-۶. دین و روابط اجتماعی در یک پژوهش تاریخی.....
۱۷۲.....	۹-۳-۶. یک نظریه پرورش اجتماعی.....
۱۷۴.....	۱۰-۳-۶. سعادت جامعه در سایه خداوند و دستورات معاد و جهان آخرت.....
۱۷۵.....	۱۱-۳-۶. ارائه یک الگوی کنش برای ایجاد دگرگونی فرهنگی.....

فصل هفتم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۷۸.....	۱-۷. جمع بندی.....
۱۸۱.....	۲-۷. مفهوم توسعه.....
۱۸۲.....	۳-۷. ارائه پیشنهادات.....
۱۸۳.....	فهرست منابع.....
۱۹۱.....	پیوست مطالب.....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسئله، اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

نظام اقتصادی یک جامعه و تکامل و توسعه آن ناگزیر از عوامل بیرونی و غیر اقتصادی مختلفی از جمله عوامل اجتماعی، فرهنگی و الگوهای رفتاری تاثیر می پذیرد.

فرانسیس فوکویاما رابطه میان فرهنگ و تلاشهای اقتصادی یک جامعه را رابطه مستقیم می داند و معتقد است که اقتصاد حساسترین صحنه زندگی مدرن بشری است که در آن فرهنگ به صورت مستقیم هم در رفاه داخلی و هم در نظم جهانی دارای نفوذ است. به اعتقاد وی وجود تفاوت های ساختاری میان کشورهای سرمایه داری عمدتاً ناشی از ویژگی های فرهنگی این جوامع است و کمتر به مسئله توسعه در آنها مربوط می شود. [Fuku Yama 1995]

اقتصاددان برجسته ای مانند اورت هیگن^۱ در کتاب خود تحت عنوان «درباره تئوری تحول اجتماعی، چگونه رشد اقتصادی آغاز می شود؟» تحولات اقتصادی را معلول تحول فرهنگی و منبعث از آن می داند و می گوید تحول اساسی در فرهنگ به خودی خود باعث می شود که اقتصاد از حالت رکود خارج و به رشد و توسعه رو کند. [Hagenn 1962]

لاورنس هاریسون^۲ در نوشته خود به نام «چه کسی کامیاب می شود؟» معتقد است که شکی نیست که ویژگی های فرهنگی نقشی بنیادین در تامین ابزارهای ذهنی، اخلاقی و اقتصادی برای زیستن دارد و بنا بر موازین اقتصادهای سرمایه داری نو، پاره ای فرهنگها وابستگان خود را بهتر از فرهنگهای دیگر برای رسیدن به موفقیت مجهز می سازند. او می گوید: «ارزشها و رویکردها و به عبارتی فرهنگ است که گروهها را متفاوت می سازد و پدیدارهایی چون بی ثباتی و نابرابری دائمی در آمریکای لاتین و معجزه اقتصادی تایوان و کره و پیروزیهای ژاپن را سبب می گردد». [هاریسون ۱۹۹۲: ۱]

دکتر حسین عظیمی بیان می کند الگوی سیاستگذاری توسعه برای هر کشور منحصر به فرد است، اما قانونمندیهای توسعه عمومی و فراگیر می باشد. به کار گرفتن این قانونمندیها که توسط مطالعات علمی به دست آمده اند، فرآیند توسعه را تسهیل تشویق و تسریع می کند. از جمله قوانین عام توسعه یکی این است که مسیر بازسازی فرهنگی که در یک جامعه در حال گذر به هر حال شروع می شود، را هدایت کرد و آنرا به سرمنزل مقصود یعنی فرهنگ مناسب توسعه رسانید. اگر این تغییر و تحولات به حال خود گذاشته شوند، باید زمانهای طولانی، شاید صدها سال صرف شود تا احتمالاً زمینه مناسب توسعه از نظر فرهنگی فراهم شود. اما علم توسعه می گوید که این تحول توسعه ای را می توان هدایت کرد و خط مشی ها و سیاستهایی را برگزید که این تحول اساسی فرهنگی در زمانی کوتاهتر و در مسیری هموارتر اتفاق بیفتد. [عظیمی ۱۳۷۱: ۵۹]

^۱. E. E. Hagenn

^۲. Lawrence Harrison

همانطور که لاریسون ویژگیهای فرهنگی را دارای نقشی بنیادین در تامین ابزارهای ذهنی، اخلاقی و اقتصادی برای زیستن می داند و بیان می کند پاره ای فرهنگها وابستگان خود را بهتر از فرهنگهای دیگر برای رسیدن به موفقیت مجهز می سازند و همانطور که هیگن تحولات اقتصادی را معلول تحول فرهنگی میداند، باید گفت تحول فرهنگی در طی کردن مسیر توسعه از اهمیت بسزایی برخوردار است. فرهنگ می تواند به عنوان یک عامل حساس و موثر، فرآیند توسعه را شتاب دهد و یا زمانیکه ویژگیهای فرهنگی یک جامعه مناسب نباشد، در مسیر تحقق توسعه موانع جدی ایجاد نماید.

حیات انسانی و عزتمند جامعه در گرو تحقق توسعه همه جانبه است و برای تحقق آن باید با ایجاد نهادها و فرهنگ مناسب، توسعه ای مطلوب را در جامعه احیا، تثبیت و یا تقویت نمود. در مواردی هم که نیاز به یک تحول گسترده است با دقت نظر تمام برای برای پیاده شدن فرهنگ مناسب کوشید.

فرهنگ و هنجارها و باورها و ارزشها و نگرشها گاهی به طور مستقیم با تغییر انتخابها و تصمیماتی که مردم در حوزه اقتصاد می گیرند بر توسعه اقتصادی اثر می گذارد، گاهی با تغییر الگوهای فکری و رفتاری به طور غیر مستقیم بر حوزه اقتصاد اثر گذاشته و توسعه را نزدیکتر می سازد، و گاهی به برانگیختن و مشارکت مردم در حصول امر توسعه می انجامد.

در راستای تحقق توسعه، این مفهوم به عنوان یک هدف باید دقیقاً تعریف شود، سپس با در نظر گرفتن تعریف توسعه و آنچه که کشور از توسعه انتظار دارد، مسیر درست رسیدن به هدف شناسایی و انتخاب گردد. بعد از شناخت هدف برای کاربردی کردن تعاریف، باید در مورد ابزار درست برای تحقق توسعه مورد نظر، پژوهش شود. در مرحله بعد همانطور که گفتیم بازسازی فرهنگی جامعه و مناسب سازی برای تحرک توسعه ای یک ضرورت علمی است، و در این راستا باید مکانیسم ایجاد دگرگونی فرهنگی شناخته شود.

نخستین عمل در مسیر دگرگونی اجتماعی، عملی است که انسان را از حالت "فرد"^۳ تغییر می دهد تا به "شخص"^۴ تبدیل گردد. چنین جریانی بوسیله تغییر دادن صفات ابتدایی فرد، که او را به نژاد می پیوندد، به گرایشهای اجتماعی، که او را به جمع وابسته می سازد، صورت می گیرد. و باعث ایجاد روابط ضروری جهان افراد در چارچوب فعالیت مشترک، و ایجاد شبکه روابط اجتماعی می شود. [مالک بن نبی: ۱۹۶۲: ۴۰]

شهید مطهری در این راستا سوال می کند، آیا همانطور که بشریت در ابزارها و همچنین در ساختمان و تشکیلات اجتماعی پیشرفت عظیمی کرده است، در حسن روابط انسانها با یکدیگر نیز پیشرفت حاصل شده است یا نه؟ آیا انسانها در احساس تعاون نسبت به یکدیگر پیش آمده اند؟ آیا در احساس مسئولیت نسبت به انسانهای دیگر به همان نسبت پیشروی پیدا شده است؟ عواطف انسانها نسبت به یکدیگر بیشتر شده است؟ آیا بهره کشی انسان از انسان واقعا از بین رفته؟ یا شکل آن عوض شده ولی معنی به درجاتی فزونی گرفته است؟ آیا تجاوز انسان به حقوق انسان

---

³. Individue

⁴. Personne

کاهش یافته است؟ آیا به طور کلی ارزشهای انسانی و اساساً آنچه که معیار و ملاک انسانیت انسان است، به همان نسبت جلو آمده است؟ [مطهری ۱۳۷۰: ۲۱-۲۳]

از اینرو در برای برنامه ریزی برای توسعه همه جانبه، ضرورت دارد راهبرد کامل و مسیر درست را شناخت و آنرا سرلوحه کار قرار داد، ابزار درست دستیابی به هدف را پژوهش نمود، و برای گام برداشتن در این مسیر و کوتاه کردن زمان تحقق توسعه، یک تحول و دگرگونی فرهنگی ایجاد نمود.

در این راستا این پژوهش در جستجوی پاسخ به سؤالات زیر است:

تعریف درست توسعه کدامست؟ و چه معیارها و ملاکهایی در این تعریف باید مد نظر قرار گیرد؟ برای تعریف توسعه از چه منبعی می توان کمک گرفت؟

آیا برای تحقق بخشیدن به تعریف توسعه، ابزار محکمی وجود دارد؟ در این راستا استفاده از چه ابزاری درست می باشد؟

آیا می توان یک تحول و دگرگونی فرهنگی در الگوهای رفتاری مردم در راستای تحقق اهداف توسعه ایجاد نمود؟ تغییر فرد به شخصی که مالک بن نبی از آن سخن می گوید، چگونه صورت می گیرد؟ تغییر صفات ابتدایی فرد، گرایشهای اجتماعی و وابستگی به جمع به چه طریق محقق می شود؟ و خلاصه تحول و دگرگونی فکری و رفتاری مردم چطور ایجاد می گردد؟

۲-۱. روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

این پژوهشگر ضمن مراجعه به کتابها، مقالات، مجلات و نشریاتی که به نحوی در ارتباط با موضوع بوده، ادبیات و مبانی نظری موجود در این زمینه را جمع آوری نموده، و سپس از روش تحقیق استنتاجی بهره گرفته است.

۳-۱. پیشینه تحقیق

همپور در پایان نامه خود در سال ۱۳۵۳، تحت عنوان «نقش ارتباطات در توسعه اجتماعی-اقتصادی با توجه به شرایط ایران» به تاثیرات اقتصادی ارتباطات در فرآیند توسعه اقتصادی توجه می کند و سه حوزه تولید، توزیع و مصرف را منطقه تغییر شکل داده ها می خواند. «در این زمینه سه اثر به وضوح قابل تشخیصند؛ اثرات تولیدی (فعالیت تولیدی به وجود آمده در تعقیب اجرای یک برنامه ارتباطی)، اثرات زنجیری (فعالیهایی که به صورت زنجیروار در تعقیب برقراری سیستم های ارتباطی به وجود می آید مثل صنایع الکترونیکی، صنایع تبلیغاتی، کامپیوتر و صنایع وابسته به چاپ، نشر و غیره) و اثرات مصرفی (تغییر و تحولات در رفتارهای مذهبی)

استفاده از وسائل ارتباطی در دگرگونی و توسعه کشورها به اوائل قرن ۲۰ بر می گردد. پیش از بروز جنگ جهانی دوم، طی مدت بیش از پنجاه سال، رابطه میان ارتباطات - به مثابه یک فرآیند اجتماعی و ابزارهای ارتباطی به مثابه وسایل تکنولوژی نوین عصر- در بستر پدیده های ویژه ای چون انقلاب، اصلاح، رشد اقتصادی، دموکراسی، بسیج سیاسی و همچنین در چارچوب تلاشهای آموزشی، سوادآموزی و فرهنگی مورد بررسی و پژوهش قرار می

گرفت. مشخصه اصلی این دوران، وجود یک رابطه کاملاً آشکار میان یک تکنولوژی ارتباطی مفروض با یک هدف ویژه توسعه بود و به این ترتیب بود که جایگاه مطبوعات به عنوان سازمان دهنده، محرک و تبلیغگر شناخته شد و این همان جایگاه طبیعی مطبوعات در دموکراتیزه کردن، نظارت و دگرگون سازی فرهنگی جوامع و کشورها بود. نقش محوری ارتباطات دوربرد به ویژه تلفن، تلگراف و کابلهای زیردریایی در رشد تجاری و اقتصادی سازمان یافت و به نقش مطبوعات در توسعه شهری و به نقش رادیو در گسترش خدمات کشاورزی و روستایی توجه بیشتری شد. [مولانا ۱۳۷۱: ۲۳]

چارچوب موضوعی ارتباطات و تغییر فرهنگی، در دو سه دهه گذشته یکی از موضوعات عمده علوم اجتماعی در جهان و ایران بوده، که در هر کدام از این مطالعات تاثیر یک شکل ارتباطات بر روی یک رفتار خاص بررسی شده است.

پیرامون موضوع دگرگونی اجتماعی، مطالعات انگشت شمار ارتباطی و دینی صورت گرفته است، که ضمن تحقیق به طور کامل به همه این مطالعات پرداخته می شود.

۱-۴. چارچوب فصول

بحث در مورد مفاهیم اساسی که در طول پژوهش وجود دارند، به فصل دوم سپرده شده است. در این ابتدا تعاریف صاحب نظران در مورد هر مفهوم ارائه می شود و در نهایت تعریف مورد نظر خود را از این مفاهیم ارائه داده ایم. در فصل سوم ادبیات موجود در زمینه ارتباطات را مرور خواهیم نمود. ابتدا به مطالعه اجمالی تاریخ توسعه می پردازیم، سپس به توضیح الگوهای ارتباطی و توسعه، مطالعات انتقادی ارتباطات، مطالعات حول کارکردها و تاثیرات رسانه ها و در آخر هم نقش هنجار اجتماعی بررسی می شوند. در فصل چهارم الگویی از حوزه های تاثیر گذاری علم و فناوری اطلاعات و ارتباطات را عنوان نموده و حوزه اقتصاد فناوری اطلاعات و ارتباطات و حوزه آموزشی و علمی را توضیح می دهیم. در فصل پنجم، به بررسی چگونگی ایجاد تحول و دگرگونی فرهنگی خواهیم پرداخت. در فصل ششم پس از اشاره به تفکر مکتبهای اقتصادی در مورد اصالت فرد یا اجتماع، نگرش دینی و اسلامی را در این مورد مطرح نموده و جوانب آن توضیح می دهیم، در آخر به ارائه یک الگوی کنش برای ایجاد دگرگونی فرهنگی خواهیم پرداخت. در آخرین فصل به جمع بندی مطالب فصول چهار و پنج و شش پرداخته، مفهوم توسعه را بیان نموده و در این راستا به ارائه پیشنهادات خواهیم پرداخت.